

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

Н. М. ПОПАДИНЕЦЬ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
(ДУ «Інститут регіональної економічної політики
імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні проблем розвитку споживчого кредитування в банківських установах та ролі держави щодо їх урегулювання. **Методика дослідження.** Для вирішення визначених завдань у статті використано такі методи дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Проаналізовано сучасний стан законодавчого регулювання споживчого кредиту в Україні та обґрунтовано необхідність його вдосконалення. Систематизовано чинники розвитку банківського споживчого кредиту в Україні. Визначено основні проблеми державного регулювання споживчого кредитування та запропоновано шляхи їх вирішення. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що споживчий кредит має велике соціально-економічне значення для розвитку країни, а впровадження запропонованих заходів сприятиме ефективному державному регулюванню розвитку споживчого кредитування та банківської сфери загалом.

Ключові слова: банківська інфраструктура, державне регулювання, кредитоспроможність, кредитна політика, споживчий кредит, фінансові послуги.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Одною з основних умов розвитку економіки є створення можливостей для широкого доступу населення до фінансово-кредитних ресурсів, що сприятиме соціально-економічному розвитку держави. Ринок споживчого кредитування є невід'ємною складовою економічної стабільності, найважливішим фактором прискорення зростання економіки, забезпечення зростаючого попиту населення на якісні фінансово-банківські послуги. Розвиток цього ринку – основа всіх планів нинішньої влади щодо поліпшення рівня життя населення, подолання бідності, реального прориву у сфері життєзабезпечення населення країни. Швидке зростання ринку стало можливим завдяки прийняттю нового Закону України «Про споживче кредитування» [1], який 10 червня 2017 р. набув чинності, розширивши права позичальників і поклавши додаткові обов'язки на кредиторів. Цей Закон може привести до деякої макроекономічної

стабілізації, відновлення довіри населення до банків, упевненості банківського співтовариства в перспективах розвитку цього напряму діяльності. Кредитування населення дозволяє прискорити процес переходу на новий рівень розвитку внутрішнього попиту, що добре видно на прикладі низки країн Східної Європи, де зростання доходів приводить до активізації попиту на нерухомість, автомобілі та інші товари.

Значна частина населення довгий час не мала доступу до кредитних ресурсів і нині прагне надолжити згаяне, проте не завжди реально оцінює свої фінансові можливості. Багато в чому в ситуації, що склалася, винні самі кредитні організації, які активно залучають клієнтів, у тому числі не завжди сумлінними методами. У такій ситуації не можна забувати про небезпеку концентрації ризиків кредитування.

Початкові контури ринку споживчого кредитування тільки складаються, відбувається створення, формування та налагодження системи. Можна говорити про те, що є перші

початкові умови для того, щоб ринок почав нормально функціонувати, але величезна кількість питань вимагають дослідження і пошуку оптимальних теоретико-методичних і практичних рішень. Зокрема, це стосується створення умов для активної орієнтації кредитних установ на ринок споживчого кредитування, систематизації продуктів і послуг фінансово-кредитної сфери, формування інститутів інформаційного посередництва, які працюють на цьому ринку, розвитку ресурсної бази організацій, пов'язаних зі споживчим кредитуванням і, безумовно, державного регулювання цього всього процесу. Це й обумовлює актуальність теми дослідження і важливість її для активізації внутрішнього ринку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку споживчого кредитування в Україні порушені у працях О. Барановського, О. Вовчак, В. Дубницького, О. Москвічова, С. Ілляшенка, В. Лагутіна, Я. Чайковського та інших вітчизняних науковців.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення проблем розвитку споживчого кредитування в банківських установах та ролі держави щодо їх урегулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кредитування економіки і населення поступово стає основним видом банківської діяльності в Україні. Конкуренція між банками є причиною для зниження відсоткових ставок, хоча відсоткові ставки на споживче кредитування продовжують залишатися високими. Однак це не є перешкодою для зростання попиту на споживче кредитування.

Споживче кредитування, хоч і займає меншу частку в загальному кредитному портфелі, ніж корпоративне, проте не менш суттєво впливає на розвиток національної економіки. Воно забезпечує соціальні потреби населення, сприяє підвищенню його добробуту, формує платоспроможний попит і розширює внутрішній споживчий ринок, що, у свою чергу, полегшує реалізацію продукції і прискорює отримання прибутків і доходів Державного бюджету [2, с. 118].

Банківське кредитування в Україні, зокрема споживче, до 2016 р. фактично не мало спеціальної законодавчої бази й регламентувалося такими документами: окремими положеннями

Господарського та Цивільного кодексів України; Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про захист прав споживачів», «Про заставу», «Про іпотеку» тощо; підзаконними актами, зокрема Положенням «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків»; різного роду інструкціями, наприклад, Інструкцією НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні». Ці документи визначають правові відносини між банком і позичальником, порядок нарахування плати за використання кредитних коштів, а також порядок формування резерву за всіма наданими кредитами тощо.

Якщо Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні та правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків, то Закон України «Про захист прав споживачів» [3] дає визначення поняттю «споживче кредитування», розкриває суть договору про надання споживчого кредиту, визначає умови та права сторін за таким договором. Особлива увага приділяється питанню правового захисту позичальника, що наближає цей Закон до положення європейського законодавства щодо споживчого кредиту.

До прийняття Закону України «Про іпотеку» правовідносини з іпотеки регулювались положеннями розділу II Закону України «Про заставу» та низкою законодавчих і нормативно-правових актів у сфері вчинення нотаріальних дій, виконавчого провадження і судочинства, проте таке регулювання не забезпечувало функціонування іпотеки як особливого способу застави, який є основою для іпотечного кредитування, а процедура звернення стягнення на предмет іпотеки була вкрай ускладненою, довготривалою, коштовною і непередбачуваною для кредитора [2, с. 118]. Тільки після прийняття Закону України «Про іпотеку» [4] було визначено поняття «іпотека», встановлено порядок виконання іпотечних прав і зобов'язань іпотекодавця та іпотеко-держателя, а також чітко встановлено вимоги до майна, що може бути предметом іпотеки.

У 2016 р., як було зазначено, прийнято новий Закон України «Про споживче кредитування», який 10 червня 2017 р. набув чинності. Цей Закон мав підняти довіру українців до банківської системи, оскільки він ухвалений у

межах гармонізації української законодавчої бази з європейською, як того вимагає Угода про асоціацію з ЄС. По суті, її положення повторюють відповідну директиву Єврокомісії, а в ЄС права споживачів у разі отримання кредиту захищені досить надійно.

Незважаючи на те, що споживчі кредити дуже популярні в Україні, за рік їх видають понад 100 млрд грн, багато споживачів не позичають гроші в банку, боячись, що він може зробити їх вічними боржниками. Можна знайти сотні історій, коли люди купували у кредит побутову техніку й телефони, дізнавшись про рекламу «кредиту 0 %». Потім виявлялося, що з урахуванням страхових платежів, банківських комісій і пені за незначне прострочення реальна відсоткова ставка по кредиту досягала 80-100 % річних [5].

Тому прийняття нового Закону дещо унеможлиблює такі процеси. Наприклад, одна з основних норм нового Закону – вимога до фінустанов надавати клієнту всю інформацію про кредит до підписання договору. Жодних додаткових і прихованих платежів у договорі бути не повинно. Фінустанова зобов'язана повідомити клієнту сукупну вартість позики з урахуванням відсоткової ставки за ним, а також вартість усіх послуг, пов'язаних з отриманням кредиту. Уся ця інформація буде прописана в так званому Паспорті споживчого кредиту. Паспорт має містити усю інформацію про основні й додаткові платежі, щоб людина, залежно від суми та цілей кредиту, могла визначитися зі здатністю погасити кредит. Вивчивши Паспорт, споживач зможе прийняти зважене рішення про укладення договору. Також Законом вводяться додаткові вимоги до фінустанови щодо реклами її продуктів, оскільки частими є випадки, коли фінансова установа обіцяє видати кредит без документального підтвердження кредитоспроможності. Законом заборонено ускладнювати прочитання споживачем інформації (чи то в рекламі, чи то в договорі). Не можна друкувати частину інформації дрібним шрифтом або зливати її з кольором фону. Цими «методами» фінансові структури користуються давно. Відтепер держава отримує можливість контролювати подібні хитрощі. Ще Законом передбачено чітке розмежування видів відсоткової ставки, яка може бути фіксованою або змінною, а також змінює черговість погашен-

ня вимог за договором про споживчий кредит. Насамперед, виплачуватимуться прострочені відсотки за користування кредитом, потім – прострочена до повернення сума кредиту, далі – відсотки за користування кредитом, після цього – сума кредиту та, нарешті, – неустойка й інші платежі, а не навпаки, як це було дотепер. За новим Законом пеня за кредитом і відсотками не може перевищувати подвійну облікову ставку Нацбанку (на сьогодні 12,5 % річних), але не більше ніж 15 % суми простроченого платежу. Цим положенням зрівняли умови кредитування фізичних осіб із чинними нормами для юридичних осіб. Ще один важливий момент: фінустановам забороняється вимагати будь-яку додаткову плату, пов'язану з достроковим погашенням кредиту, як це практикується нині. Тобто новий Закон, передусім, захищає права споживачів і дає їм певні гарантії.

Однак прийняття одного Закону не змінить кардинально ситуацію. Має бути ефективна державна політика щодо здешевлення банківських кредитів, підвищення їх доступності для населення, що надасть істотне прискорення розвитку економіки. Сьогодні очевидно, що діяльність банківської системи, зокрема вартість банківських послуг, залежать від стану макроекономічної сфери, у тому числі від рівня інфляції. Успішне вирішення завдань зниження інфляції, прискорення темпів зростання національної економіки має позитивно вплинути на діяльність кредитного ринку.

Сьогодні в Україні працюють західні банки та банки РФ, які активно розширюють свою присутність у всіх сегментах роздрібного фінансового обслуговування і, насамперед, кредитування населення (від споживчого до іпотечного та автокредитування). Також у вітчизняній системі дуже слабо розвинені інструменти, призначені для боротьби з неповерненням кредитів. Банкам не вистачає часу впорядкувати «погані» кредити від «хороших», урахувати рівні ризиків. Окреслилась тенденція до випереджувального зростання простроченої заборгованості по кредитах приватним особам. Проблема повернення боргів гостро стоїть перед кожним комерційним банком. Кредитні організації в погоні за клієнтами надають кредити, свідомо знижуючи відсоток відмови за кредитними заявками, а також спрощуючи процедуру видачі кредитів. На кредитному

ринку домінуючим стає принцип обмеженої раціональності, що означає нездатність позичальників прогнозувати будь-які можливі випадковості, невизначені ситуації. Принцип обмеженої раціональності стимулює інтерес до отримання коштів, а не до надійного контролю за своєю заборгованістю.

Ринок споживчого кредитування завдяки своїй високій прибутковості й не завжди налагодженій системі контролю є привабливим полем діяльності для різного роду некваліфікованих учасників. Формування споживчого кредитного ринку, який є складовою частиною фінансового ринку, має завдання створення високоефективної системи регулювання. Держава в особі різних регуляторів ринку має захищати законні права та інтереси учасників – кредиторів і позичальників – як на рівні законодавчо-нормотворчому, так і на рівні прямого контролю всіх видів професійної діяльності на цьому ринку. Головне завдання, яке має вирішити держава, регулюючи цей процес, – це забезпечення прозорості всіх етапів споживчого кредитування. Несумлінне надання інформації – серйозна проблема в розвитку цього ринку. Проблема пов'язана і з рекламою кредитних продуктів банків, і з організацією самого процесу кредитування.

Також у міру збільшення обсягів позичкової заборгованості зростають витрати кредитування. Ці витрати підсилюють конкуренцію між банками, яка все більше перетворюється в конкуренцію технологій постачання кредитних продуктів і доведення їх до споживачів. У поточних умовах значні переваги отримують ті банки, які оперативно проводять роботу з оптимізації бізнес-процесів. Жорстка конкуренція на ринку обслуговування корпоративних клієнтів, великих підприємств змушує банки шукати нові ніші, створювати умови для різних категорій клієнтів. Банки змушені змінювати та вдосконалювати свої продукти й технології, тому що наявні моделі роботи з корпоративними клієнтами не цілком підходять для роботи з населенням і малим бізнесом. В основі цих технологій лежать спрощення оформлення документації, упровадження електронного документообігу, введення колективних схем страхування, надання клієнту додаткових послуг.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у подано-

му напрямі. Інформаційна закритість банківських установ, яка пояснюється необхідністю конфіденційності та захисту прав клієнтів, створює для найпотужніших банків можливість утворення «інформаційної ренти». На мікроекономічному рівні такі обмеження виражаються в тому, що одні банки й фінансові компанії отримують великі доходи, інші – зазнають збитків через відсутність доступу до кредитної інформації. На рівні фінансової системи держави загалом подібна ситуація загрожує небезпекою підриву соціально-економічної стабільності. Рішенням проблеми неповноти доступної інформації є накопичення інформації про обслуговування позичальником своїх кредитів у спеціальних організаціях – «бюро кредитних історій», з установленням особливого режиму розкриття такої інформації для обмеженого кола осіб. Такий інститут управління ризиками, як бюро кредитних історій, захищає банки від недобросовісних клієнтів. Однак створення такого єдиного бюро з усіма даними про кредиторів є можливим тільки за підтримки держави. Тому в цьому напрямі має бути активна державна політика, яка й надасть усі необхідні ресурси для єдиного такого центру, оскільки робота бюро кредитних історій може стати поштовхом для подальшого розвитку ринку кредитування населення. Можна очікувати загальної активізації ринку, появи на ньому нових видів кредитів, посилення конкуренції. Конкурентоспроможність бюро кредитних історій залежить від кількості наявної інформації клієнтів і використовуваних технологій. Грунтуючись на значних кількостях кредитних історій, накопичених за суттєвий проміжок часу, легко створити якісну модель, що дозволяє знизити вартість видачі кредиту. Можливо, економічна доцільність і ринкова конкуренція з часом приведуть до природної концентрації бізнесу в невеликій кількості бюро.

Варто зазначити, що перспективою подальших досліджень є визначення критеріїв відбору кредитної програми, параметрів і характеристик банківських продуктів, які створюють серйозні практичні труднощі для більшості споживачів. Слід також проаналізувати кредитні програми вітчизняних банків, які сьогодні мають величезну різноманітність критеріїв, параметрів і показників, що включаються у кредитні документи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

1. Про споживче кредитування [Електронний ресурс] : Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> (дата звернення: 13.03.2018). – Назва з екрана.
2. Москвічова О. С. Державне регулювання кредитних послуг в умовах банківської кризи : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / О. С. Москвічова ; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2014. – 292 с.
3. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : Закон України від 12.05.1991 №1023-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 13.03.2018). – Назва з екрана.
4. Про іпотеку [Електронний ресурс] : Закон України від 05.06.2003 №898-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-4> (дата звернення: 13.03.2018). – Назва з екрана.
5. Тепер не обдурите. 5 речей, які потрібно знати про новий Закон про споживче кредитування [Електронний ресурс] / Finance.ua. : офіційний сайт. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/403939/teper-ne-obduryte-5-rechej-yaki-potribno-znaty-pro-novuj-zakon-pro-spozhyvche-kredytuvannya> (дата звернення: 13.03.2018). – Назва з екрана.
1. Zakon Ukrayiny “Pro spozhyvche kredytuvannya” vid 15.11.2016 № 1734-VIII [Law of Ukraine On Consumer Lending from 15 November 2016 № 1734-VIII. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> (accessed 13 March 2018) [in Ukrainian].
2. Moskvichova, O. S. (2014). *Derzhavne rehulyuvannya kredytnykh posluh v umovakh bankivskoy kryzy* [State regulation of credit services in the conditions of the banking crisis]. Lviv : Lviv National University named after. I. Franka [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrayiny “Pro zakhyst prav spozhyvachiv” vid 12.05.1991 №1023-XII [Law of Ukraine On consumer rights protection from 12 May 1991 № 1023-XII. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (accessed 13 March 2018) [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny “Pro ipoteku” vid 05.06.2003 №898-IV [Law of Ukraine On About mortgage from 05 June 2003 № №898-IV. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-4> (accessed 13 March 2018) [in Ukrainian].
5. Teper ne obduryte. 5 rechej, yaki potribno znaty pro novyy zakon pro spozhyvche kredytuvannya [Do not be fooled now. 5 things you need to know about the new law on consumer lending] Finance.ua (n.d.). <https://news.finance.ua>. Retrieved from: <https://news.finance.ua/ua/news/-/403939/teper-ne-obduryte-5-rechej-yaki-potribno-znaty-pro-novuj-zakon-pro-spozhyvche-kredytuvannya> (accessed 13 March 2018) [in Ukrainian].

Н. Н. Попадинец, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник (ГУ «Институт региональной экономической политики имени М. И. Долишнего НАН Украины», г. Львов). **Государственное регулирование развития потребительского кредитования: организационно-экономические аспекты.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении проблем развития потребительского кредитования в банковских учреждениях и роли государства по их урегулированию. **Методика исследования.** Для решения определенных задач в статье использованы такие методы исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Проанализировано современное состояние законодательного регулирования потребительского кредита в Украине и обоснована необходимость его совершенствования. Систематизированы факторы развития банковского потребительского кредита в Украине. Определены основные проблемы государственного регулирования потребительского кредитования и предложены пути их решения. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что потребительский кредит имеет большое социально-экономическое значение для развития страны, а внедрение предложенных

мероприятий будет способствовать эффективному государственному регулированию развития потребительского кредитования и банковской сферы в целом.

Ключевые слова: банковская инфраструктура, государственное регулирование, кредитоспособность, кредитная политика, потребительский кредит, финансовые услуги.

N. Popadynets, *Cand. Econ. Sci., Senior Researcher (State Enterprise "Institute of Regional Economic Policy named after M. I. Dolysny of the National Academy of Sciences of Ukraine", Lviv)*. **State regulation of consumer credit market: organizational and economic aspects.**

Annotation. Purpose. The paper aims to outline the problems of consumer credit development in banking institutions and role of state in its regulation. **Methodology of research.** In order to accomplish the defined tasks the following research methods have been applied in the paper: analysis and synthesis, systematization and generalization and dialectic approach. **Findings.** Current condition of consumer credit legislative regulation in Ukraine is analyzed and the need for its improvement is substantiated. The factors of bank consumer credit development in Ukraine are systematized. Major problems of consumer credit state regulation are defined and the ways of their solution are suggested. **Practical value.** The paper proves that consumer credit is of great social and economic importance for the development of a country and that introduction of suggested measures will contribute to efficient state regulation of consumer credit and banking in general.

Keywords: bank infrastructure, state regulation, solvency, credit policy, consumer credit, financial services.